

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

ΔΑΝΑΗ ΣΟΥΛΙΩΤΗ¹

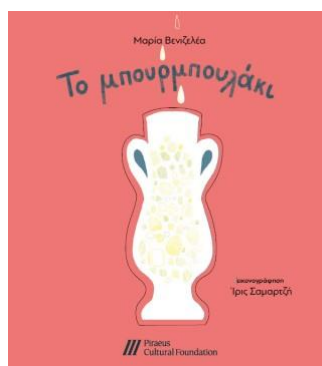
«Το μπουρμπουλάκι»

Μαρία Βενιζέλα

Εικονογράφηση: Ίρις Σαμαρτζή

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Δεκέμβριος 2025

Ζώσα παράδοση και παιδικό βιβλίο: η περίπτωση της μαστίχας Χίου

Η επαφή των παιδιών με την τοπική ιστορία και τον λαϊκό πολιτισμό στις ποικίλες εκφάνσεις του αποτελεί ουσιαστικό μέσο σύνδεσής τους με τη συλλογική μνήμη και την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου τους. Η σημασία τούτης της διαπίστωσης προσαποκτά μεγαλύτερη αξία, όταν πρόκειται για τη ζώσα παράδοση ενός τόπου, όπως είναι η μαστιχοκαλλιέργεια της Χίου, η οποία έχει αναγνωριστεί από την UNESCO ως είδος που ανήκει στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας, διότι αφορά κάτι πολύ περισσότερο από ένα τοπικό προϊόν: μια πολιτιστική παρακαταθήκη, μια τεχνογνωσία που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά και μια κοινότητα ανθρώπων που τη διατηρεί ενεργή μέχρι σήμερα, καθώς συνδέεται άρρηκτα με την ιστορία του νησιού και με την τοπική ταυτότητα. Καλείται, λοιπόν, το σύγχρονο παιδί να αντιληφθεί ότι η παράδοση συνομιλεί δημιουργικά με το παρελθόν και εμπνέει το μέλλον. Εάν στο προαναφερθέν θεωρητικό πλαίσιο συνδράμουν η

¹ Διδάσκουσα Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης ΠΔΜ.

μουσειακή και η λογοτεχνική εκπαίδευση προσδίδοντας στην προσέγγιση διεπιστημονικό και συνάμα βιωματικό χαρακτήρα, ας αναλογιστούμε τις απεριόριστες δυνατότητες μάθησης που διανοίγονται σε παιδιά και εφήβους.

Υπό ένα τέτοιο σκεπτικό εικάζω πως εκδόθηκε *Το μπουρμπουλάκι*, βιβλίο της Μαρίας Βενιζελέα, με εικονογράφηση της Ίριδος Σαμαρτζή (εκδόσεις Π.Ι.Ο.Π., Δεκ. 2025), το οποίο συνδέεται με τη θεματική του Μουσείου Μαστίχας Χίου. Πρόκειται για ένα βιβλίο με διττή υπόσταση, καθώς συνδυάζει τη μυθοπλασία με τη μη μυθοπλασία, ήτοι τη μυθοπλασία με πληροφορίες γνωστικού περιεχομένου, εξυφαίνοντας ένα πλέγμα γνώσεων για τη θεματική «μαστίχα Χίου» διαμέσου αφηγηματικών τεχνικών και μυθοπλαστικών στοιχείων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, διαμορφώνεται μια λογοτεχνική αφήγηση που, αν μη τι άλλο, καθιστά ένα σώμα γνώσεων πιο ελκυστικό για το αναγνωστικό κοινό. Στοιχεία λαογραφίας και τοπικής ιστορίας συνδυάζονται με γνώσεις τεχνικών όρων, που περιγράφουν τα διάφορα στάδια της μαστιχοκαλλιέργειας και τα σχετικά εργαλεία και σκεύη, όπως και με αναφορές στις –ήδη γνωστές από την αρχαιότητα– ευεργετικές για τον ανθρώπινο οργανισμό ιδιότητες της μαστίχας. Επιπρόσθετα γνώρισμα που τεκμηριώνουν τη γνωστική διάσταση του βιβλίου είναι το γλωσσάρι, ο χάρτης και η εικόνα του Μουσείου Μαστίχας στη Χίο.

Τι είναι, άραγε, το «μπουρμπουλάκι»; Πέρα από το ότι αποτελεί ένα χαριτωμένο υποκοριστικό, η λέξη φέρει σημασιολογική βαρύτητα και ισχυρούς συμβολισμούς. Πρόκειται για ένα μικρό πήλινο σκεύος που παραδοσιακά χρησιμοποιείτο για την προσφορά της μαστίχας. Η μορφή του κυριαρχεί στο εμπροσθόφυλλο μαζί με το «δάκρυ» του δέντρου (σχίνου) που «στάζει» τόσο στο στόμιο του δοχείου, όσο και στο οπισθόφυλλο. Από την πρώτη επαφή με το βιβλίο γίνεται εμφανής η ειδική κοπή στο χονδρό χαρτί του εμπροσθόφυλλου, η οποία σχηματίζει το περίγραμμα ενός δοχείου, που δεν είναι άλλο από το μπουρμπουλάκι. Αν και το δοχείο αυτό αποτυπώνεται στο εσώφυλλο, είναι ήδη ορατό από το εμπροσθόφυλλο, διότι η εγκοπή λειτουργεί σαν ανοιχτό παράθυρο. Δημιουργείται έτσι μια διαδραστική σχέση ανάμεσα στο εξώφυλλο και το εσώφυλλο και το μπουρμπουλάκι γίνεται ψηλαφητό αντικείμενο, ενισχύοντας την απτικότητα του βιβλίου και την αισθητηριακή εμπειρία του αναγνώστη. Κοντολογίς, η υλικότητα του εξωφύλλου ενεργοποιεί την απτική τροπικότητα σε συνδυασμό με τη λεκτική και την οπτική.

Το βιβλίο περιάγει τον αναγνώστη σε συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο: στα μαστιχοχώρια της Χίου την εποχή της Γενουατοκρατίας (1346-1566), κατά την οποία συστηματοποιήθηκε το εμπόριο της μαστίχας Χίου και έγινε εξαγωγίμο προϊόν σε Ανατολή και Δύση. Η γνωριμία με την τεχνογνωσία –στάδια εργασίας, ορολογία κ.λπ.– για την παραγωγή της μαστίχας γίνεται από τη σκοπιά αφενός του ανθρώπινου μόχθου, αφετέρου των ανθρώπινων δεσμών που συνάπτονται στο πλαίσιο όλης της παραγωγικής διαδικασίας, από τη φροντίδα των δέντρων έως το τελικό προϊόν, εξασφαλίζοντας έτσι την πολιτισμική βιωσιμότητα της εν λόγω παράδοσης. Σε γενικές γραμμές, σκιαγραφείται ένα πεδίο

δραστηριοτήτων που εμπίπτει στο τρίπτυχο κοινοτική συμμετοχή- εκπαίδευση/μύηση των νέων- διαγενεακή ανταλλαγή.

Η περιήγηση του αναγνώστη στους μαστιχώνες και στα σοκάκια της Χίου και η μύησή του στα μυστικά της παραδοσιακής μαστιχοκαλλιέργειας γίνεται μέσα από την τρυφερή ιστορία φιλίας δύο κοριτσιών. Εν ολίγοις, η μικρή Μαρκέλλα εξοικειώνεται με τις πρακτικές καλλιέργειας και φροντίδας των σχίνων (μαστιχόδεντρων), όπως επίσης και με το «κέντημά» τους, συμμετέχοντας παράλληλα στις «βεγγέρες», στο πλαίσιο των οποίων ο καθαρισμός της μαστίχας γίνεται από τις «συντρόφισσες» και πλαισιώνεται από τραγούδια και αφηγήσεις. Μέσα από αυτές τις συλλογικές δραστηριότητες αναπτύσσονται ισχυροί δεσμοί συνεργασίας, αρμονικής συνύπαρξης και φιλίας, που συγκροτούν τον κοινωνικό ιστό των μαστιχοχωριών. Η γνωριμία του κοριτσιού με τη Μαργαρίτα, κόρη του Γενουάτη Κυβερνήτη, φέρνει στο προσκήνιο το πώς μια δυνατή φίλη χτίστηκε στο πλαίσιο της κοινοτικής συνοχής που χαρακτηρίζει την παραγωγική διαδικασία της μαστίχας. «Εδώ, στα μαστιχοχώρια, η ζωή μας είναι δεμένη με τη μαστίχα. Μύρισε γύρω σου –παντού υπάρχει το άρωμά της», εξηγεί στη Μαργαρίτα ο πατέρας της Μαρκέλλας, που ονομάζεται Ισίδωρος –όνομα διόλου τυχαίο, αφού ο Άγιος Ισίδωρος θεωρείται προστάτης των μαστιχόδεντρων.

Η ταλαντούχα εικονογράφος Ίρις Σαμαρτζή, μέσα από μια μεικτή τεχνική που περιλαμβάνει μακέτες, αποτυπώνει το φυσικό και το αρχιτεκτονικό τοπίο της Χίου, καθώς και τους λογοτεχνικούς ήρωες. Υπάρχει μια ευφυής σύλληψη του χώρου και η εικονιστική περιήγηση του αναγνώστη στα μαστιχοχώρια περικλείει ποικίλες όψεις: από τη μια μεριά, ένα δισέλιδο με πανοραμική θέα στην τρισεδιάστατη «καστροπολιτεία» που ήταν χτισμένη «με τέτοιο τρόπο ώστε να κρατάει ασφαλείς τους κατοίκους και, βέβαια, την υπερπολύτιμη μαστίχα από τις συχνές επιδρομές, κυρίως των πειρατών»· από την άλλη μεριά, δίδεται εικονογραφική έμφαση σε ιδιαίτερες λεπτομέρειες στους δρόμους της Χίου, όπως λ.χ. σε ένα σοκάκι, στα καλντερίμια, σε έναν αναμμένο λυχνοστάτη, σε μια καμάρα πάνω από τον δρόμο ως επέκταση ορόφου οικίας (τα λεγόμενα «διαβατικά») κ.ά.

Το άρτιο εκδοτικό αποτέλεσμα έγκειται στο ότι το λεκτικό κείμενο προσφέρει εικονογραφικές δυνατότητες και ισχύει και το αντίστροφο: οι εικόνες προσφέρουν τη δυνατότητα λεκτικής αφήγησης και αποσαφήνισης των σχετικών όρων. Επιπλέον, το γλωσσάρι, το οποίο συγκροτείται από λεκτική περιγραφή και εικονιστική αναπαράσταση της άγνωστης ορολογίας, αποτελεί χρήσιμο και αναγκαίο στοιχείο του βιβλίου, διότι συμβάλλει στην κατανόηση λέξεων και εξειδικευμένων όρων που ενδέχεται να μην είναι οικείοι όχι μόνο στο παιδικό, αλλά και στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Στο βιβλίο, γενικότερα, το μπουρμπουλάκι κατέχει κεντρική θέση, καθώς χωρικά τοποθετείται στα πλέον καίρια σημεία: η παρουσία του πιστοποιείται τόσο σε περικειμενικό, όσο και σε ενδοκειμενικό επίπεδο. Περικειμενικώς απαντά στον ομώνυμο τίτλο του βιβλίου, στο εξώφυλλο, στο εσώφυλλο, ως όρος στο γλωσσάρι και επιπλέον, ως πληροφορία προς τον αναγνώστη εντός ενός δισέλιδου μετά το γλωσσάρι, όπου απεικονίζεται το Μουσείο

Μαστίχας Χίου και η εικόνα του δοχείου με τη σημείωση ότι το μπουρμπουλάκι βρίσκεται εκεί και «κρατά ακόμη το άρωμα της φιλίας των δύο κοριτσιών». Ενδοκειμενικώς εμφανίζεται στο τέλος της λογοτεχνικής ιστορίας και αποτελεί οικογενειακό κειμήλιο της Μαρκέλλας, το οποίο χαρίζεται στη Μαργαρίτα κατά τη στιγμή του αποχωρισμού τους, ως ενθύμιο φιλίας και εμπόδιο λησμονιάς.

Καταληκτικά, πρόκειται για ένα πολύ ενδιαφέρον βιβλίο, καθώς με ευρηματικό τρόπο η μυθοπλασία στήνεται γύρω από ένα αντικείμενο-σύμβολο, στο οποίο εγγράφονται έννοιες όπως η τοπική ιστορία, η παράδοση, η συλλογική μνήμη, το ανήκειν σε μια κοινότητα και η φιλία.